

**DOROTA SAPA. MIĘDZY POLSKĄ WYSPĄ A UKRAIŃSKIM MORZEM.
KRESY POŁUDNIOWO-WSCHODNIE W POLSKIEJ PROZIE 1918–1988.
KRAKÓW: TAIWPN UNIWERSITAS, 1998. 250 s.**

“Не знаю, звідки та Україна. Напевно не з традиції родинної – ніхто звідти не походив. Хіба що шкільні роки...”, – зазначила у вступі до своєї книги польська дослідниця Дорота Сапа. Справді, уявлення про українців у польському суспільстві формувалися значною мірою під впливом багатьох міфів та фобій творів класиків літератури – Адама Міцкевича, Северина Гошинського, Юліуша Словацького, Генрика Сенкевича. Досить фрагментарними є знання про історію України і серед сучасної молоді Польщі. Автори польських шкільних підручників зазвичай зводять історію польсько-українських відносин тільки до конфронтаційних епізодів. Чому в історичній свідомості обох народів переважає міф конфронтації і де шукати його джерела? Для відповіді на це запитання авторка рецензованої книги вирішила висвітлити головні політичні та соціально-економічні проблеми населення, яке проживало на південно-східному кордоні Польщі, через призму тих польських літературних творів 1918–1988 рр., в яких польсько-українські відносини є центральною темою. Авторка виявляє коріння того літературного зображення, простежує, як змінилася порівняно з попередніми епохами модель опису “кресів” – “магічного для поляків простору”. За твердженням Д. Сапи, найбільш цікавим для неї став пошук свідчень близькості або віддаленості представників двох різних національностей, які проживали на одній території. Отже, йдеться про якісний вимір співвідношення польськості та українськості на пограниччі. При цьому авторка підкреслила, що не шукає об’єктивної історичної правди про польсько-українські відносини, а тим більше не порівнює їх літературний образ з науково-історичним.

Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку бібліографії, іменного покажчика та резюме англійською мовою. У вступі обґрунтовано вибір теми, сформульовано мету та завдання дослідження, обумовлено критерії відбору літературних текстів для аналізу, визначено зміст поняття “креси”. Задум книжки, за словами авторки, виник у 80-ті роки в період “ моди на креси”, коли набули популярності такі означення, як співіснування, історичний фаталізм, “коло періодичної різанини”. Зрештою, Д. Сапа дійшла висновку, що ці на перший погляд суперечливі визначення є стрижнем до характеристики польсько-українських стосунків, вказують як на їхню привабливість, так і весь тягар етнічних стереотипів, свідчать про неоднозначний образ польської ролі “на кресах”.

Д. Сапа зазначає, що кордони “кресів” та їх сприйняття в культурній та історичній свідомості зазнавали змін. Авторка посилається на польського історика Романа Вапінського, який стверджує, що початково “креси” охоплювали частину території російської окупаційної зони на схід від Королівства Польського. З 1945 р. термін “креси” поширився на Тернопільське, Львівське та Станіславське воєводства. За словами авторки, після Ялтинської конференції Львів та Дрогобич почали “ставати в культурній та літературній свідомості “кресами”, хоча в історичному сенсі кресами не були” (с. 89). Таким чином, у даному дослідженні термін “креси” охоплює “Україну, Волинь та Поділля” – території, що “відрізнялися між собою і в територіальному і в культурному аспектах” (с. 9).

На думку авторки, винесені в заголовок книги означення “польський острів” та “українське море” якнайкраще розкривають специфіку відносин на “кресах”. Д. Сапа прагнула з’ясувати, чим для письменників стало означення “польський острів” – відчуттям самотності, чужинності, оточення чи тільки відмінності, та чим щодо “острова” є “українське море” – загрозою, невдалим фоном чи органічним доповненням. Авторка дійшла висновку, що поняття “польський острів” у літературній інтерпретації ніколи не існувало самостійно, а лише в контексті українського простору. Тому воно є досить широким – включає як польський дім, зазвичай шляхетський, з усією його символікою і традиціями, так і польську культуру, етнічну та суспільну формації; “польський острів” використовується ще як метафора Польщі, її цивілізації, державності та історії на “кресах”. “Українське море” ж виражене передусім в селянстві (“страшній черні”), уособлює українську культуру й населення, яке своєю українськістю прагне до зміцнення самосвідомості та створення власної державності.

У першому розділі “Між польськістю та українськістю – літературна традиція” корені нинішніх українсько-польських стереотипів авторка шукає в літературі XVII ст. Вона підкреслює, що для авторів часів Речі Посполитої Україна виступала як інтегральна частина держави, прекрасна ідилічна країна – Аркадія, яка використовувалася як тло для розгортання подій, як барвистий пейзаж, а її захист від нападів татарів і турків вважався громадянським обов’язком шляхти. Наприклад, повстання під проводом Б. Хмельницького представлено в тогочасній польській літературі як “бунт синів однієї матері – Речі Посполитої”, як братовбивча війна. Найвні лише певні відмінності у трактуванні козаків: для одних авторів – це безладна селянська маса (чернь), для інших – представники вищої від селян соціальної верстви (що, втім, не означає сприйняття їх як рівних коронній шляхті). Більшість авторів, змальовуючи сутички “польського острова” (двору) з українським селом, вказує на відсутність будь-якої чіткої мети в прихильників Богдана Хмельницького, демонструє безособовість української маси. Уже в XVII ст., на думку авторки, можна простежити формування етнічного стереотипу, який повторюється в дещо зміненому вигляді у творчості Ю. Словацького, С. Гощинського, Міхала Грабовського, В. Одоєвського. Творам названих авторів Д. Сапа протиставляє бачення польсько-українських відносин Самуелем Твардовським. Його оцінка причин конфлікту між козаками та Річчю Посполитою більш реалістична й об’єктивна, що є досить рідкісним явищем у літературі “сарматської” Польщі.

На зламі XVIII–XIX ст. розвинувся новий літературно-художній напрям – романтизм, що співпало в часі з поділами Речі Посполитої. Втрата державності поставила польську літературу в нові умови. Велич і вартісність літературних творів періоду романтизму вимірювалася тим, як вони відповідали на актуальні питання, які ставила історія перед польським суспільством. До найважливіших належала проблема оцінки минулого та визначення перспектив для національного розвитку в умовах поділів. Природно, що образ України – “прекрасної Аркадії” – зазнав у цей період істотних змін. Д. Сапа вказує на такі причини зацікавлення польських письменників першої половини XIX ст. Україною та польсько-українськими конфліктами: 1) походження літераторів з України (С. Гощинський, Юзеф-Богдан Залеський, Ю. Словацький, М. Грабовський, Міхал Чайковський та ін.), в яких ця територія асоціювалася з краєм дитинства, а для емігрантів – із втраченою вітчизною; 2) погляди історика Йоахима Лелевеля, який стверджував, що козаки, принижені шляхтою, не тільки розпочали з нею “кривавий бій”, а й спричинилися до витворення образу вільної Козаччини та відродження легенди Вернигори, символу польсько-української дружби та

надії на незалежність Польщі; 3) втрата Польщею державності та романтична апологія вільної особистості, що сприяли формуванню легенди про козацтво як втілення вільнолюбних степових традицій.

З точки зору оцінки авторами польсько-українського співіснування Д. Сапа поділяє літературний матеріал на дві групи: “козак-степ – одна дика душа” (саме так, на думку авторки, можна метафорично окреслити спосіб бачення України та українськості в текстах романтичного періоду) і “Гайдамаччина”. Автори першої групи текстів різняться стилістикою, але їх об’єднує погляд на Україну як на інтегральну частину Польщі. Літературним тлом при тому виступає природна недоторканність українського пейзажу, безмежність степу. Постаті козаків зазвичай спрощені: у своїх діях вони керуються винятково емоціями, їх вчинки не піддаються мотивації, зображуються або у братовбивчій боротьбі з “ляхами”, або як вірні їм “безглуздою, майже собачою вірністю”. Серед цієї групи літераторів авторка вирізняє Ю.-Б. Залеського, творчість якого неодноразово піддавалася критиці за ідеалізацію України та козаків.

Друга течія в літературі польського романтизму концентрувалася на явищі “Гайдамаччини” загалом та “Коліївщини” 1768 року зокрема. У творах цієї групи авторів чітко проведено лінію соціального та накреслено межі етнічного поділу між польською й українською сферами. Українство вже сприймається як проблема політичного та морального значення, а не тільки як тло. Д. Сапа вказує на відмінності в інтерпретації літераторами причин гайдамацьких рухів. Так, для Ю. Словацького польсько-український конфлікт – це містичне переродження Польщі на шляху до свободи; для С. Гошинського – ірраціональний у своїй основі диявольський жарт “Зла”, яке використовує кривди українського населення та провини поляків; для М. Грабовського та М. Чайковського “Гайдамаччина” була варварською різнею, здійсненою руками підбуреного Московою селянства. В цілому “Коліївщина” розглядається як безправний бунт проти легітимної влади. Якщо поляки наділені у творах тільки позитивними рисами (відданість родині, відвага), то українці виступають завжди як варварська, жорстока сила. Почуття козаків до польських шляхтянок всіляко висміюються, мовляв, українці забули своє місце в суспільній ієрархії, подібно як і ціла повстала проти поляків Україна. У творах цього кола авторів детально описуються страждання польської шляхти під час “Коліївщини”. У більшості текстів виконані поляками щодо українців вироки обґрунтовуються моральним правом, на протиположність до аналогічних дій з боку українців. Щоправда, як підкреслює авторка, у творі М. Грабовського “Коліївщина і степи” (1838) прозвучала й думка про культуру пам’яті, заклик до того, щоб минуле не стало для майбутніх поколінь нищівною силою.

Нові явища в літературі авторка цілком справедливо пов’язує з суспільно-політичним розвитком польських земель у другій половині XIX ст. Поразки національно-визвольних повстань 1830 та 1863 років і “Весни народів” 1848 року спричинили зміни у свідомості польського народу. Результатом стало формування нового напрямку в літературі – позитивізму, який переніс акцент з національних на виключно соціальні проблеми або ж робив Україну тільки “оздоблювальним елементом” пригодницьких повістей. Захоплення Україною в літературі другої половини XIX ст. поступово згасало, мотив братерства народів, дітей однієї матері – Речі Посполитої, в умовах втраченої державності змінювався метафорою братерства в людстві, спільності коренів, зокрема польського та українського народів. У деяких творах (зокрема, “На Україні” Л. Совінського; Познань, 1873) звучали ідеї про можливість порозуміння між поляками та українцями, які мали втілити на практиці представники молодого покоління.

Найбільший вплив на зміцнення в літературі образу польсько-українського конфлікту мала повість Г. Сенкевича “Вогнем і мечем”, хоча, на думку Д. Сапи, не він був першим творцем негативного стереотипу “козака–українця”, на який спиралася літературна традиція. Авторка згадує про бурхливу дискусію, яка розгорнулася навколо роману “Вогнем і мечем” у міжвоєнне двадцятиліття в Польщі. Врешті-решт була прийнята ухвала про усунення твору зі шкільних програм під претекстом боротьби з поширенням польського та українського націоналізмів. На думку Д. Сапи, слабкість твору Г. Сенкевича й головна причина суперечок навколо неї істориків та літераторів полягала в дискредитації козаків як осіб нездатних до раціонального осмислення реальності, тоді як польська сторона змальована переважно в позитивному світлі. Не виправдовуючи Г. Сенкевича, Д. Сапа все ж закликає взяти до уваги час написання твору (1883 р., період бездержавності Польщі) та зумовлене цим прагнення автора актуалізувати на прикладі “непереможної” Речі Посполитої національно-патріотичні почуття поляків.

З точки зору трактування “кресів” у польській літературі до 1918 р., на думку Д. Сапи, проглядаються дві течії: 1) аркадійсько-лицарсько-пригодницька, тобто трактування України й українськості як тла, декорацій для зображення сільського, родинного життя, лицарських пригод; 2) гайдамацька, основу якої складають події з часів Хмельниччини та “Коліївщини”. В обох польсько-український конфлікт розуміється як соціальний; національні відмінності, у теперішньому розумінні, набувають значення лише в ХХ ст. У першому випадку Аркадія – це місце розвитку шляхетських лицарських і родинних традицій, поширення цивілізації, польської культури, праці на власній землі, спокійного й тривалого, незважаючи на спорадичну боротьбу з зовнішнім ворогом, вкорінення польськості на “кресах”. У цих текстах польсько-український конфлікт є поверховим, колоритним тлом для лицарських пригод і родинних історій. У другому на зміну Аркадії приходять *Inferno* (підземне царство – пекло), а на зміну стабільності – порушення польських прав на “креси”. Дещо гостро в даних літературних творах зображена опозиція між варварством (українцями) та західною цивілізацією (поляками), польським двором (“островом”) та українським оточенням (“морем”).

Предметом дослідження Д. Сапи в другому розділі “Польський острів – польський дім” стало зіткнення польськості та українськості після жовтневих подій 1917 року в Петрограді, Ризького договору (1921), Другої світової війни та акції “Вісла” (1947). Авторка ставить питання: чим ця лінія зіткнення була в літературі після 1918 року – місцем взаємодії чи закриття та чужинності?

Авторка досліджує образ фундамента “кресового дому”, який став у польській культурі синонімом прикордонної оборонної твердині, носієм польськості та польської цивілізаційної місії, символом родинного затишку та права на ту землю. Літературний образ поляка на “кресах”, зокрема до 1939 р., коливався між такими компліментарними означеннями, як лицарський та піонерський. Обидва мали підтверджувати вічне право на нічию землю: лицарське аргументувалося пролиттю кров’ю у боротьбі з турками, татарами, зрештою козаками та Росією, піонерське – вкладеною працею, цивілізаційною місією. Цей образ нерідко контрастував з реальністю, прикладом чого стала “паціфікація” західноукраїнських земель 1930 року. Як зразок літературних аргументацій польської присутності на “кресах” Д. Сапа подає цитату з твору З. Коссак-Щуцької “Пожежа” (Краків, 1922): “Поляки були справжніми власниками й панами краю в силу фактів, традиції, заселеної землі й загального переконання [...]. Вони одні мають право й можливість навести тут порядок. Хто ж інший буде це робити? [...]. Той темний люд, який може тільки через

100 років матиме почуття своєї національності, який має зазедве почуття власної гідності, але не має навіть інтересу до свого села?! Ми тут господарі, ми тут є в себе. Якщо тут щось і є, то те, що ми створили” (с. 54). Саме в цей період, на думку авторки, у метафоричному окресленні “польський острів” та “українське море” чітко простежується замкнутість, самотність дому – “острова” при одночасній його перевазі над українським простором, який вже не можна було не помічати.

Соцреалістична традиція зумовила появу в період Польської Народної Республіки літературних творів, в яких політика колишньої польської влади в Галичині, на Волині та Поділлі піддавалася різкій критиці. На неї покладалася відповідальність за низький рівень економічного та культурного розвитку українського населення. Наприклад, у полеміку з ідеєю “Польщі від моря до моря” та її цивілізаційної місії на “південно-східних кресах” вступив у своїй діалогії Кароль Стрийський (“На кресах”, “Пожежа”; Лодзь, 1984, 1988). Таким чином, на думку Д. Сапи, автор надміру упереджено (на користь поляків) оцінив польську політику в міжвоєнний період стосовно української меншини (сама ж авторка не заперечує, що політика польської влади стосовно українців у 30-і роки була неприхильною). У своїй негативній оцінці колонізаційної політики польського уряду К. Стрийський, стверджує авторка, не повинен був забувати про складну ситуацію в Польщі в період формування східного кордону в 1918–1921 рр., дипломатичну боротьбу на міжнародній арені за приналежність території Галичини й ігнорувати польсько-українську війну 1918–1919 рр. Вказуючи на важливість цих подій, відрадно, що авторка відсилає читача до праці М. Козловського “Між Сяном та Збручем. Боротьба за Львів та Східну Галичину 1918–1919” (Краків, 1990), що відзначена в польських та українських історичних колах як назагал неупереджене наукове дослідження. На думку Д. Сапи, тенденційність К. Стрийського у бік заперечення не стільки цивілізаційної місії, скільки самої Другої Речі Посполитої, зробила неможливою дискусію про міф “кресового” осадництва та “ягеллонську ідею”.

Висновок Д. Сапи полягає в тому, що загальною основою міфу “кресів”, при всій різноманітності його зображення, в польській літературі досліджуваного періоду залишаються ідеї цивілізаційної місії та ягеллонської Польщі. Найсильнішим мотивом у ньому, на думку авторки, є твердження про сладковість землі та дому: “через кров і цивілізаційну працю польський шляхтич отримує право до того здобутого клаптика землі, до власного дому, до створеної ним традиції”. Авторка вказує на появу нового міфу в літературі, викликаного жовтневими подіями 1917 року, а ще більше Ризьким договором 1921 року – міфу “втраченої Аркадії” – песимістичного зображення втраченої назавжди вітчизни, знищеного дому й безнадійної поразки польськості на “кресах”.

Д. Сапа наголошує на змінах у трактуванні літераторами польсько-української конфронтації, які відбулися в міжвоєнний період та під час Другої світової війни. У тогочасній польській прозі має місце виразний поділ між “польським островом” та “українським морем”. Особливо помітно це у творах, написаних по “гарячих слідах”. Процес нищення “кресового дому” під час наступу “варварської” сили (українських селян) ототожнюється з нищенням польської культури та цивілізації. Найчастіше етнічна опозиція не проглядається, вона ніби навмисно перенесена на другий план. У творах безпосередніх учасників чи свідків воєнних подій не робиться різниці між діяльністю українського селянина, радянським терором та діяльністю Української повстанської армії – всі вони сприймаються як єдине вороже українське оточення. Конфлікт проходить між Польщею як державою та агресором зі Сходу, варваром. Дім як конкретна одиниця з усім його

наповненням, як символ функціонування поліськості перестає існувати, акцент переноситься на умовність та метафору.

Аналізу двох міфів – співіснування народів та конфронтації, що складають цілісність міфу “кресів” у сучасній польській прозі, – присвячений третій розділ “Між польським островом та українським морем”. Ряд авторів свідомо ідеалізували реальність, зображуючи “креси” як край братерського співжиття людей різних національностей. На перше місце тут виступала добросесність, повага до людини. Щоб не порушувати рівноваги ідеального світу, автори вказували на рівність польської та української мов (тим не менше, польська мова продовжувала бути ознакою приналежності до привілейованого стану), легкість переходу з однієї на іншу, їх взаємопроникнення.

Концепція взаємопроникнення нівелювала гостроту поділу на “польський острів” та “українське море”. Фундамент “польського дому” містить сліди двох народів, є синтезом польськості та українськості “кресів”. У польській літературі мали місце спроби деміфологізувати та переосмислити стереотип “українця–різуна”, що прирікав поляків та українців на вічну ненависть. Низка авторів (Юліан Волошиновський, Зигмунт Гаупт) спростовують стереотип польського воїна – шляхетного й героїчного захисника “кресів”, жертви української різни. Найбільшою помилкою поляків щодо “кресової землі”, яку З. Гаупт вважає символом української культури та українців як народу, стало небажання познайомитися з нею: захопившись оманливою цивілізаційною місцією у своєму марші здобувачів Сходу поляки в дійсності пройшли понад Україною. Водночас З. Гаупт є далекий від творення стереотипу ідилічного чи вкрай песимістичного образу польсько-українських відносин. На думку Д. Сапи, цей амбівалентний образ є багатіший, ніж міфи про ідилічне співіснування чи вічну ненависть. Авторка погоджується з розмірковуваннями З. Гаупта, який піддає сумніву існування абсолютної правди про життя поляків та українців на спільній землі, вважаючи, що її немає ні в літературі, ні будь-де інше: “Бо чим є погляд назад? Це можна прирівняти до того, коли ведеш машину й водночас дивишся у дзеркало назад, на дорогу, яку щойно проїхав, на якій всі знаки, деталі втікають, зменшуються, втрачають форму, щезають, а через те, що вони повернені, то тим більше притягують нас тією своєю оберненістю” (с. 129). Але чи не є це творенням нового міфу, на цей раз – в ім’я безконфліктного майбутнього, але ціною об’єктивності.

Д. Сапа наголошує, що в тенденційних та пропагандистських текстах, без огляду на час їх написання, польсько-українське зіткнення розглядається як наступ українськості (нижчої цивілізаційно, примітивної маси) на історичну спадщину Польщі на “кресах” або як конфронтація двох етнічних просторів – рівнорядних, але не рівних у суспільному, національному й навіть моральному відношеннях. У таких творах чужинність між “польським островом” та “українським морем” поступово перетворюється у неприхильність та ненависть; втрачається будь-який оптимізм, ідея порозуміння та спільності між поляками й українцями заперечується. Думки про польськість та українськість концентруються в стереотипному зображенні різни в Умані, яка стає для польської культури знаком розпізнавання, поворотним моментом у думках про Україну. До праць, які, на думку Д. Сапи, поширюють ксенофобію та зневагу до українськості, треба віднести роботу Г. Закревської “В обороні власного гнізда” (Львів, 1920). У ній традиційно ненависть українців до поляків оцінюється як безпідставний бунт проти законної влади. Найбільш песимістичне зображення конфронтації, на думку Д. Сапи, міститься в трилогії В. Одосвського. Літературна критика вважає, що в його роботі створений найбільш реальний образ України, насамперед у зображенні приченості обох народів на постійні

конфлікти, такого собі історичного фатуму. На думку Д. Сапи, яка не погоджується з такою оцінкою, драматизм цього конфлікту полягає в ірраціональній сфері всеохоплюючого нищення та помсти, де без аргументів обох сторін, без з'ясування політичних, культурних, етнічних відмінностей важко знайти відповідь на питання про причини і сенс незгод. Доволі рідкісним для польської прози Д. Сапа вважає твердження В. Одоєвського (“Засипе все, завіє...”; Париж, 1973) про існування глибокого поділу між українським та польським просторами, спричиненого свідомою ізоляцією “польського острова” від “українського моря”. Польськість зображена не як цивілізаційна добродетель, а як прокляття для українців та всіх “кресів”. Саме мова виступає в В. Одоєвського руйнівним чинником: “Треба заплатити за прокляття асиміляції, чи також недостатньої асиміляції. Бог, можливо, хоче нас покарати за порушення мови предків, а можливо за те, що, зрікаючись мови народу, ми відгородилися новою мовою від того народу, щоб не ділити з ним своїх привілеїв і достатків. Над кожним з нас, що говорить польською, нависло прокляття чужинності” (с. 167).

В окрему групу Д. Сапа виділяє літературні тексти, в яких польсько-українське зіткнення розглядається крізь призму діяльності окремих осіб, без ширших узагальнень про причини міжнаціональної конфронтації. Автори таких творів зображують конфлікт як суму дій, за які людина несе відповідальність як особистість, котра завжди має свободу вибору: протиставлення злу чи непротивлення йому, вибачення. Такі тексти руйнують стереотип українців як злочинної маси. Представники обох народів мають можливість здійснити вибір і подолати бар'єр етнічних упереджень. Здебільшого в таких творах польсько-український світ позбавлений вертикальних поділів: поляки та українці мають однаковий соціальний статус – є селянами, отже немає типового поділу простору на польський двір та українське село, шляхетську та селянську культури. Вибух конфлікту розглядається як тимчасовий, не зумовлений фаталізмом історії момент. Ставиться питання про можливість вибачення історичних кривд з усвідомленням того, що пам'ять є трагічним баластом для обох сторін.

В останньому розділі “Дві сторони братерства” авторка аналізує літературні твори, в яких розглядаються позитивні та негативні версії стереотипу польсько-українського братерства. Цей міф братерства, на думку Д. Сапи, є конгломератом християнської любові до ближнього, гасел Французької революції (свобода, рівність, братерство) та ідеї братерства всіх слов'ян. Авторка відзначає двоступеневість структури міфу братерства: 1) закоріненість у реаліях, передусім у природному змішуванні родин на “кресах”; 2) надання міфіві метафоричного та універсального характеру. Автори літературних творів по-різному інтерпретували проблему польсько-українського братерства: 1) як історичне призначення двох слов'янських народів і моральний наказ; 2) як зражене українцями братерство та даремну посвяту поляків цій справі; 3) як відсутність будь-яких основ для порозуміння та неминучість повної відчуженості.

З наявності двох соціальних верств – шляхетської (польської) та селянської (української) – і сформувався літературний мотив братерства Польщі та України. Негативний аверс братерства в польській літературі представлений образом “*be-karta*” – позашлюбного українського брата (з домішкою польської крові), що уособлює весь народ. Джерела його появи авторка вбачає головню в багатовіковому сприйнятті українців як нації, цивілізаційно молодшої від поляків у ієрархії слов'янських народів. У текстах до 1917 р., як стверджує Д. Сапа, таких постатей “молодших” братів небагато. Усі вони пов'язані з “польським домом” і належать до нього (нянька, слуга), відсутні елементи чужинності та ворожості

“українського моря”, панує безконфліктна атмосфера. У текстах міжвоєнного періоду та пізнішого часу зображені вже постаті українських “ворогів”, які зрадили польських “братів” (біблійні мотиви Авеля та Каїна). Українці окреслюються займенником “вони”, який створює дистанцію та підкреслює їх чужинність. Щодо українців рідко вживається термін “народ”, частіше “люд”, маса без лиця, ворожий нагавп. Найчастіше польсько-українська проблема представлена як соціальна, а не національна.

Важко обминути, на думку Д. Сапи, мотив, який хоча й не часто зустрічається, але отримав сильні позиції у літературних творах: на ґрунті опозиції “молодшого” та “старшого” народів сформувалася негативна версія стереотипу братерства, в якому наявність української крові зганьбила польську. Мотив героя з польсько-українською кров’ю функціонує в текстах двояко: як герой, котрий після хвиливого відступництва повертається назад до польськості або ж залишається на українському боці й стає ворогом польськості, остаточно отримуючи тавро невдячного. В обох випадках українська кров є вадою, чимось соромітьким. Людина з такою “вадою” може спокутувати свою вину самопосвятою або, навіть, смертю. Польськість автоматично стає синонімом “добра”, що перебуває в опозиції до аксіоматичної генетичної української вади, тобто “зла”.

Загалом Д. Сапа дійшла висновку, що більшість польсько-українських стереотипів та міфів можна звести до двох опозиційних груп: міфи про гармонійне співіснування та міфи про конфронтацію, які переважають. Авторка наголошує, що створення бар’єру між “польським островом” та “українським морем” – процес двосторонній. Д. Сапа визначила групу літературних творів, не вільну від стереотипів та спрощень, якій притаманна серединна форма між означеними вище міфами. Їх автори прагнули знайти рівновагу між баченням “аркадійських” та “пекельних” “кресів”. Авторам аналізованих текстів, на думку Д. Сапи, притаманна поляриність думок в оцінці польської політики на “кресах”: від абсолютного несприйняття змін, що відбувалися в “кресовому світі” та заперечення помилок, здійснених польською стороною, до усвідомлення негативних результатів багатовікової політики на “кресах”. Д. Сапа погоджується з твердженням відомих польських істориків, дослідників польсько-українських відносин у ХХ ст. Р. Тожецьким та М. Козловським про неможливість знайти однозначну відповідь на питання про причини польсько-українських конфліктів та однозначно інтерпретувати історичні факти.

Польська дослідниця реалізувала свій творчий задум. Книга Дороти Сапи буде корисною для широкого загалу читачів. Рецензована праця безумовно не може не зацікавити й фахових істориків, зважаючи на потребу співставлення міфологічної та наукової версій минулого, вирізнення міфу від реальності, визначення його суспільної функції. Міфи, якими просякнута масова свідомість, є важливим джерелом до вивчення сутності людських взаємин, зокрема причин міжетнічних конфліктів. Ще більшої ваги такий аналіз набирає при дослідженні суспільно-політичних процесів на території, що в силу історичних обставин перебувала у складі різних держав, була заселена представниками кількох національностей. Думається, що дослідження Д. Сапи спонукатиме українського та польського читача до розширення своїх знань про історію обох держав, зокрема польсько-українські відносини.